
**ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ,
СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА**

УДК 331.5

DOI: <https://doi.org/10.32782/2520-2200/2019-3-51>**Дружиніна В.В.**доктор економічних наук, професор, професор кафедри туризму
Кременчуцького національного університету
імені Михайла Остроградського**Лебедєва Д.О.**викладач циклової комісії загальноекономічних дисциплін
Кременчуцького льотного коледжу ХНУВС**Druzhynina Victoria**

Kremenchug Mikhail Ostrohradskiy National University

Liebiedieva Daria

Kremenchug Flight College

Kharkiv National University of Internal Affairs

**ОСНОВНІ ДЕТЕРМІНАНТИ РІВНЯ ПРОФЕСІЙНОЇ АКТИВНОСТІ
ОСІБ З ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ****BASIC DETERMINANTS OF PROFESSIONAL ACTIVITY LEVEL
WITH RESTRICTED OPPORTUNITIES**

Стаття присвячена виявленню детермінант професійної діяльності осіб з обмеженими можливостями. Визначено основні причини низького рівня професійної активності осіб з особливими потребами, які об'єднані в чотири групи, такі як сфера відносин осіб з обмеженими можливостями; сфера відносин працедавців; сфера умов праці; сфера елементів зовнішнього середовища. Дослідження свідчить про те, що чим більш функціональні обмеження, тим більш пасивне життя й апатія інвалідів, а також час, витрачений на повну інвалідність. Доведено, що пасивні установки до професійної активації частіше зустрічаються серед людей з інвалідністю від народження, ніж у тих, у кого інвалідність наступила після досягнення 16 років. В рамках внутрішнього та зовнішнього вимірів визначені три основних галузі чинників (вміти; хотіти; могли), які суттєво впливають на прийняття рішень про активацію або деактивацію осіб з обмеженими можливостями. У кожній з цих трьох галузей виділені групи чинників, які важливі для професійної діяльності осіб з особливими потребами. Розроблено схему інтегративної взаємодії органів державної влади, осіб з обмеженими можливостями та бізнес-одиниць.

Ключові слова: особи з обмеженими можливостями, професійна активність, зайнятість, ринок праці, внутрішні та зовнішні чинники, бізнес-одиниці.

Статья посвящена выявлению детерминант профессиональной деятельности лиц с ограниченными возможностями. Определены основные причины низкого уровня профессиональной активности лиц с особыми потребностями, которые объединены в четыре группы, такие как сфера отношений лиц с ограниченными возможностями; сфера отношений работодателей; сфера условий труда; сфера элементов внешней среды. Исследование свидетельствует о том, что чем функциональнее ограничения, тем пассивнее жизнь и больше апатия инвалидов, а также время, затраченное на полную инвалидность. Доказано, что пассивные установки к профессиональной активации чаще встречаются среди людей с инвалидностью от рождения, чем у тех, у кого инвалидность наступила после достижения 16 лет. В рамках внутреннего и внешнего измерений определены три основные области факторов (уметь; хотеть; мочь), которые существенно влияют на принятие решений об активации или деактивации лиц с ограниченными возможностями. В каждой из этих трех областей выделены группы факторов, которые важны для профессиональной деятельности лиц с особыми потребностями. Разработана схема интегративного взаимодействия органов государственной власти, лиц с ограниченными возможностями и бизнес-единиц.

Ключевые слова: лица с ограниченными возможностями, профессиональная активность, занятость, рынок труда, внутренние и внешние факторы, бизнес-единицы.

The article is devoted to the identification of determinants of professional activity of persons with disabilities. The main reasons for the low level of professional activity of persons with special needs are identified, which are grouped into four groups: sphere of relations of persons with disabilities; the sphere of employer relations; the sphere of working conditions; to the elements of the environment. The study also suggests that the greater the functional limitations, the more passive life and apathy of the disabled, as well as the time spent on full disability. It has been proved that passive settings for professional activation are more common among people with disabilities than those who have a disability after the age of 16. Within the framework of internal and external dimension, three main areas of factors have been identified that significantly influence the decision to activate or deactivate persons with disabilities: to be able to cover all issues related to the training and support throughout the life of the professional activity of the disabled; want to includes the characteristics of the individual, the psychological and social features of the disabled themselves and other people belonging to the generally accepted environment of the members of this community; can (this means covering all the objective factors on the part of the disabled and their environment, limiting the ability of people with anomalies to get a job that brings income to them). In each of these three areas, groups of factors were identified that are important for the professional activity of people with special needs. The scheme of integrated interaction of state authorities, persons with disabilities and business units is developed. The priority directions of work of employers, institutions and people with disabilities are determined. However, achievement of goals may be due to factors that motivate employers (the factors that have the greatest impact on the inclination of the disabled to seek, receive and continue work that generates income), institutions (direct, coordinate and control the work of such bodies, develops, formulates and presents substantiated proposals regarding the definition of the need for financial assistance, targeted loan, etc.) and people with disabilities (objective health and its subjective self-esteem, psychological conditions, attitude towards education, work, etc.).

Key words: persons with disabilities, occupational activity, employment, labor market, internal and external factors, business units.

Постановка проблеми. Проведення та продовження професійної діяльності людей з інвалідністю має велике значення як для членів цієї спільноти, так і для збалансованого економічного та соціального розвитку країни. Робота людей з інвалідністю дає змогу економіці використовувати потенціал цього населення, представники якого часто мають величезні ресурси знань та навичок. Для людей з обмеженими можливостями це дає змогу отримувати кошти, необхідні для утримання домогосподарства, проведення систематичної медичної реабілітації та закупівлі, обслуговування обладнання, що компенсує недоліки, спричинені порушенням здоров'я, а також реалізовувати інтереси та вживати позапланових заходів. Виконання дохідної роботи також є показником ефективності соціальної та професійної реабілітації. Отримання роботи інвалідом та підтримання його є підтвердженням того, що процес реабілітації був правильним. Прийняття та продовження професійної діяльності інвалідів також перешкоджає соціальному відторгненню членів цієї спільноти, оскільки вона дає змогу підтримувати більш широкі соціальні контакти, збагачуючи форми участі в суспільному житті, приносить задоволення й підвищує самооцінку. На жаль, як наявні статистичні дані, так і результати проведених досліджень свідчать про низький рівень професійної активності людей з інвалідністю у працездатному віці в

Україні. Статистичні дані показують, що тільки кожен четвертий інвалід, що належить до цієї вікової категорії, може й хоче працювати. Проведені дослідження також свідчать про низьку схильність інвалідів до занять і продовження професійної діяльності. Відсутність можливості або бажання працювати означає, що люди з інвалідністю втрачають можливість проходити професійну реабілітацію та переважно живуть з низькими соціальними виплатами, що сприяє їх пауперизації.

Низький рівень професійної активності інвалідів є одним з основних факторів, що спонукають людей до дій, переважно законодавчих, спрямованих на зміну цієї ситуації. Проте проведення ефективної політики в цій сфері вимагає систематичної діагностики ситуації та моніторингу впливу внесених змін на професійну діяльність людей з інвалідністю. Одним з джерел інформації про вплив політики на стимулювання та підтримку професійної діяльності цієї групи людей є визначення детермінант та чинників, які впливають на рівень професійної активності осіб з особливими потребами, що обумовлює актуальність дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом така проблема є однією з найбільш досліджуваних серед науковців, особливо закордонних, таких як А. Барчинський [1], М. Гумковська, О. Мачульська, Г. Сулейманова, Л. Фахрадова [2], які у своїх працях розглядали реальні бар'єри, які стримують професійну

активізацію осіб з особливими потребами, вивчали питання встановлення квот для працевлаштування та встановлення мінімальної кількості спеціальних робочих місць для такої категорії людей.

Дослідження таких вітчизняних науковців, як Г. Купалова [3], О. Лесько [3], Н. Коляденко [4], В. Панченко [5], О. Бабак, Н. Маліновська, В. Скаковська [6], присвячені питанням визначення соціально-економічного становища інвалідів в Україні та проблемам їх соціального захисту за умови трансформації економіки, проблемам надання соціальної допомоги особам з обмеженими можливостями. Однак, незважаючи на значну кількість наукових праць учених, особливо закордонних, питання професійної активації осіб з особливими потребами залишаються архіважливими, що визначило тему, мету та змістовну спрямованість дослідження.

Метою статті є визначення основних детермінант професійної активності людей з обмеженими можливостями.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз літератури, що представляє результати досліджень з оцінювання рівня професійної активності людей з обмеженими можливостями та діагностики основних детермінант у цій галузі, доводить складність цього питання. Вплив на рівень професійної активності цієї соціальної групи на українському ринку праці має багато чинників. Їх кількість настільки велика, а вплив настільки різноманітний, що в принципі кожна інклюзивна людина повинна розглядатись індивідуально під час активації. Фактори, що визначають рівень професійної активності цієї групи, включають самих людей з обмеженими можливостями, установи (як правило, ними є державні органи влади, відповідальні за застосовані правові норми й політику в цій галузі) та інших учасників ринку праці. Найчастіше такі чинники діляться на такі два основних типи:

– зовнішні, що включають всі чинники, властиві загальноприйнятому оточенню інваліда як в матеріальному, так і в соціальному світах; наявну інфраструктуру й ступінь її адаптації до потреб людей з обмеженими можливостями, ставлення найближчих родичів та друзів, працевлаштування посадових осіб, економічне становище компанії та тип проведеної кадрової політики, а також саму організацію, що впливають на готовність і здатність виконувати оплачувану роботу інвалідом; крім цього, до факторів, що впливають на професійну активацію осіб з особливими потребами, можуть бути віднесені правові, адміністративні, економічні та соціально-демографічні фактори;

– внутрішні, до яких найчастіше відносяться фактори, які належать до інвалідів, пов'язані з типом і ступенем пошкодження організму, віком, в якому виникла дисфункція організму, та його наслідками для раніше виконаної роботи, рисами характеру, професійними компетенціями та рівнем освіти, що означає, що всі ці фактори впливають безпосередньо на професійну діяльність інваліда, готовність до працевлаштування, соціальний капітал і курс професійної та навчальної біографії.

Експерти, що займаються питаннями професійної діяльності, роблять спроби класифікувати детермінанти, які можуть зробити істотний вплив на готовність інвалідів шукати й виконувати роботу, яка приносить дохід. Так, наприклад, науковці у своєму дослідженні [7] ділять їх на п'ять груп чинників, таких як соціально-демографічні (рівень освіти, вік виникнення інвалідності, стать, сім'я, матеріальне становище); медичні (ступінь, тип і тривалість непрацездатності, ускладнення зі здоров'ям, викликані безпосередньо травмою тіла, появою психіатричних симптомів, здатністю функціонувати, суб'єктивною оцінкою фізичного стану та можливістю його поліпшення); психологічні та соціальні (ставлення робочого середовища до інвалідності загалом та інваліда зокрема, форми проведення вільного часу, статеве життя інваліда, рівень професійних устремлінь, оцінювання їх незалежності від навколишнього середовища); професійні (ситуація на ринку праці, пов'язана зі стабільністю зайнятості професійна кваліфікація, передбачувана професійна позиція, приналежність до профспілки, ієрархія професійної діяльності); особистісні (рівень інтелекту, мотивація до роботи, спроможність адаптуватися до змін і здатність до самоконтролю емоцій та самокритики).

З іншого боку, польські автори [1] звертають увагу на той факт, що отримання роботи інвалідом є збігом багатьох різних видів сприятливих факторів, які різняться за рівнем чутливості до зовнішніх чинників. Причини низького рівня професійної активності інвалідів діляться на такі чотири основних сфери (рис. 1).

1) Сфера відносин людей з обмеженими можливостями. Ця сфера відображає перш за все явні проблеми такої категорії людей, до яких слід віднести проблеми зі здоров'ям, низьку схильність людей продовжувати та розвивати діяльність, яка приносить дохід. У зв'язку з цим можна виділити п'ять основних груп причин, таких як додаткові потреби людей з обмеженими можливостями (за цією групою причин виникла необхідність проводити систематичну медичну реабілітацію за умови перебування під постійним наглядом

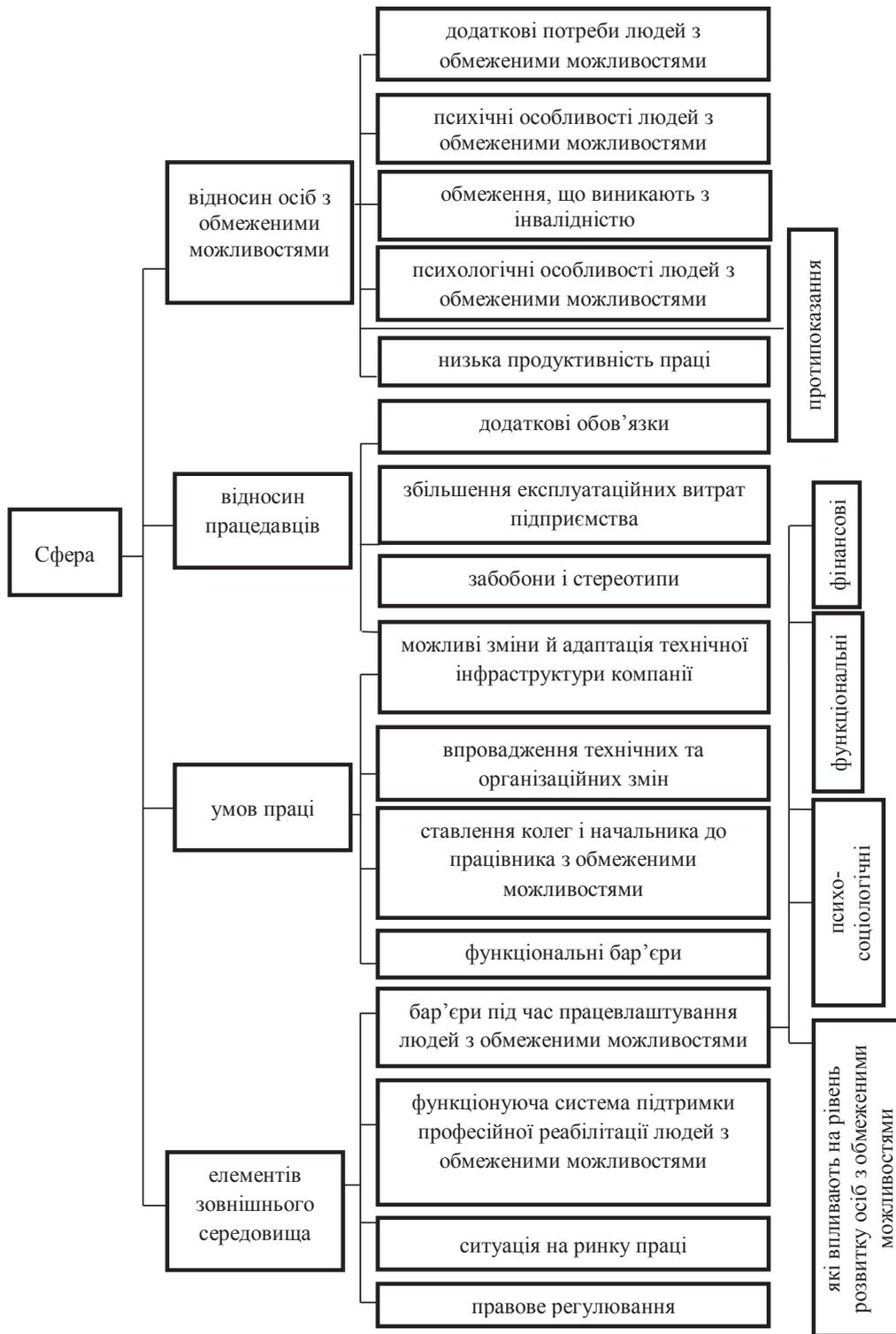

Рис. 1. Причини низького рівня професійної активності інвалідів

фахівців і користування послугами з догляду); психічні здібності інвалідів (ця група причин, що сприяють зниженню схильності до професійної діяльності, включала меншу концентрацію уваги, більш часте нетерпіння та занепокоєння); обмеження, що виникають з інвалідністю (наслідки нанесення шкоди організму, що стосуються адаптації умов, місця,

типу й часу роботи до потреб і можливостей людей з обмеженими можливостями); протипоказання (в цю групу причин входять вік, стан здоров'я, а також тип і ступінь інвалідності); психологічний профіль (в цю групу увійшли такі чинники, як низький рівень очікувань інвалідів та встановлення контактів, низька самооцінка, апатія, відсутність мотивації щодо пошуку

роботи; низька продуктивність праці (група чинників, обумовлених низькою кваліфікацією та професійними навичками більшості інвалідів, адже люди з обмеженими можливостями порівняно з іншою частиною трудових ресурсів мають більш низький рівень освіти, менше можливостей для отримання нових професійних кваліфікацій; нижчу продуктивність, якість роботи й мобільність, що прямо корелюють з типом хвороби; більш короткий робочий час, обумовлений вищим ступенем інвалідності та встановленими законом правами, що регулюють робочий час інвалідів)).

2) Сфера ставлення працевлаштувачів. В цю сферу причин включені такі три групи детермінантів, як додаткові обов'язки (та категорія обов'язків, які пов'язані з веденням додаткової статистичної звітності та додатковими розрахунками); збільшення експлуатаційних витрат підприємства (під час працевлаштування людини з обмеженими можливостями потрібне створення відповідних умов праці, що тягне додаткові витрати економічного та соціального характеру); забобони і стереотипи, які не дають можливості людям з аномаліями повністю реалізуватись у суспільстві.

3) Умови робочого середовища. До цієї групи причин низької професійної активності інвалідів віднесені такі групи факторів, як внесення можливих змін та адаптація технічної інфраструктури підприємства відповідно до потреб і можливостей інваліда; внесення змін технічного та організаційного характеру (забезпечення надання медичної допомоги та систематичної участі в реабілітаційних процедурах, технологічних та організаційних змінах на підприємстві); ставлення колег і керівників до працівника-інваліда (ця група причин включає негативні стереотипи щодо працівників-інвалідів, якість виконуваної ними роботи, встановлені законом привілеї працюючим інвалідам та ризик конкурентоспроможності для людей з обмеженими можливостями, що відчувається іншими групами працівників); функціональні бар'єри (наприклад, комунікаційні, технічні та архітектурні бар'єри).

4) Елементи зовнішнього середовища. Вони були розділені на чотири групи причин низької професійної активності інвалідів, такі як бар'єри під час працевлаштування осіб з обмеженими можливостями (ця група причин була розділена на такі типи перешкод, як функціональні, що включають перешкоди, які заважають людям з обмеженими можливостями рухатися та спілкуватися (міські, транспортні, технічні, архітектурні та комунікаційні); психосоціальні (сегрегація та соціальна ізоляція людей з обмеженими можливостями); бар'єри, що впливають на рівень розвитку людей з

обмеженими можливостями, до яких можна віднести бар'єри, що перешкоджають доступу до інформації та утворення; фінансові, зокрема фінансові можливості державного бюджету. Функціонуюча система підтримки професійної реабілітації людей з аномаліями є нестабільною системою професійної реабілітації, має складні й комплексні процедури, а також розрізнені та диверсифіковані можливості фінансування. Ситуація на ринку праці характеризується рівнем послуг в галузі консультування й працевлаштування, а також додатковим навчанням людей з обмеженими можливостями, високим рівнем безробіття, відсутністю пропозицій про роботу для інвалідів та їх конкурентоспроможністю на ринку праці; правове середовище відзначається наявними правовими нормами.

Дослідження вчених цієї проблеми дали змогу представити інтерактивну модель, яка пояснює причини для людей з обмеженими можливостями щодо прийняття рішень в цій галузі. У цій моделі детермінанти, що впливають на професійну активізацію інвалідів, були розділені на два основних виміри, а саме внутрішні (індивідуальні, включаючи індивідуальні характеристики та схильність окремих осіб) та зовнішні (навколишні, що містять усі фактори в проксимальному та віддаленому оточенні людей з обмеженими можливостями) (рис. 2). Кожен із зазначених чинників є важливим, але дуже часто активність або інвалідність людей з обмеженими можливостями є результатом взаємодії між собою.

В рамках внутрішнього та зовнішнього виміру були визначені три основних галузі чинників, які суттєво впливають на прийняття рішень про активацію або деактивацію осіб з обмеженими можливостями.

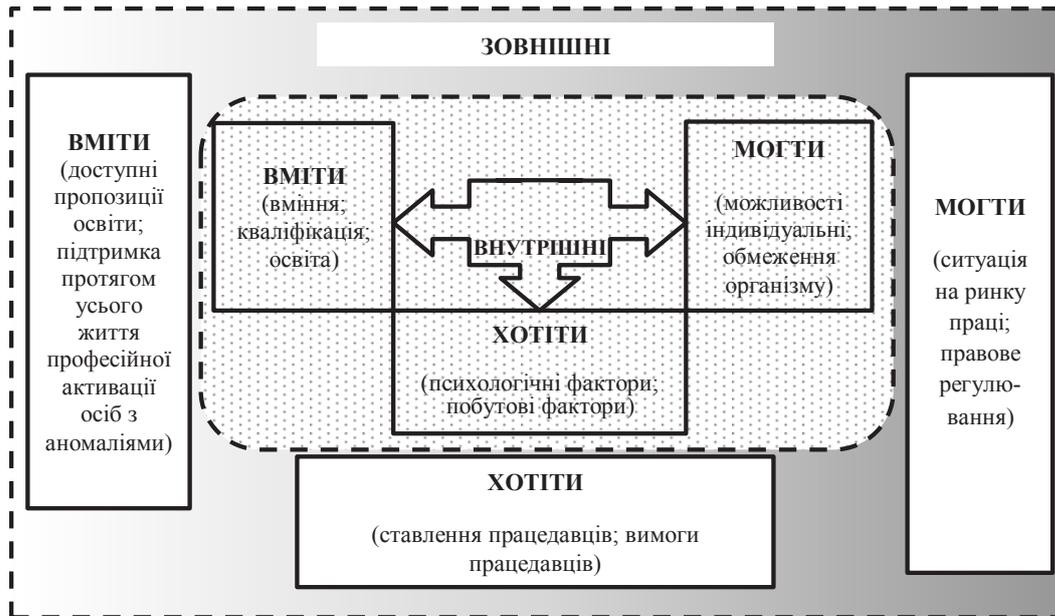
– Вміти (охопити всі питання, пов'язані з навчанням та підтримкою протягом усього життя професійної активності інвалідів).

– Хотіти (включає особливості індивідуума, психологічні та соціальні риси самих інвалідів та інших людей, що належать до загальноновизначеного середовища членів цієї спільноти).

– Могти (охопити всі об'єктивні чинники з боку інвалідів та їх середовища, що обмежують здатність людей з аномаліями влаштуватись на роботу, яка приносить їм дохід).

У кожній з цих трьох галузей були виділені групи чинників, які важливі для професійної діяльності людей з обмеженими можливостями (рис. 2).

Суб'єктний склад учасників професійної активізації осіб з обмеженими можливостями можна розглянуто шляхом взаємодії осіб з обмеженими можливостями з державними органами влади, закладами вищої освіти та біз-

Рис. 2. Чинники, які впливають на рівень професійної активності осіб з обмеженими можливостями

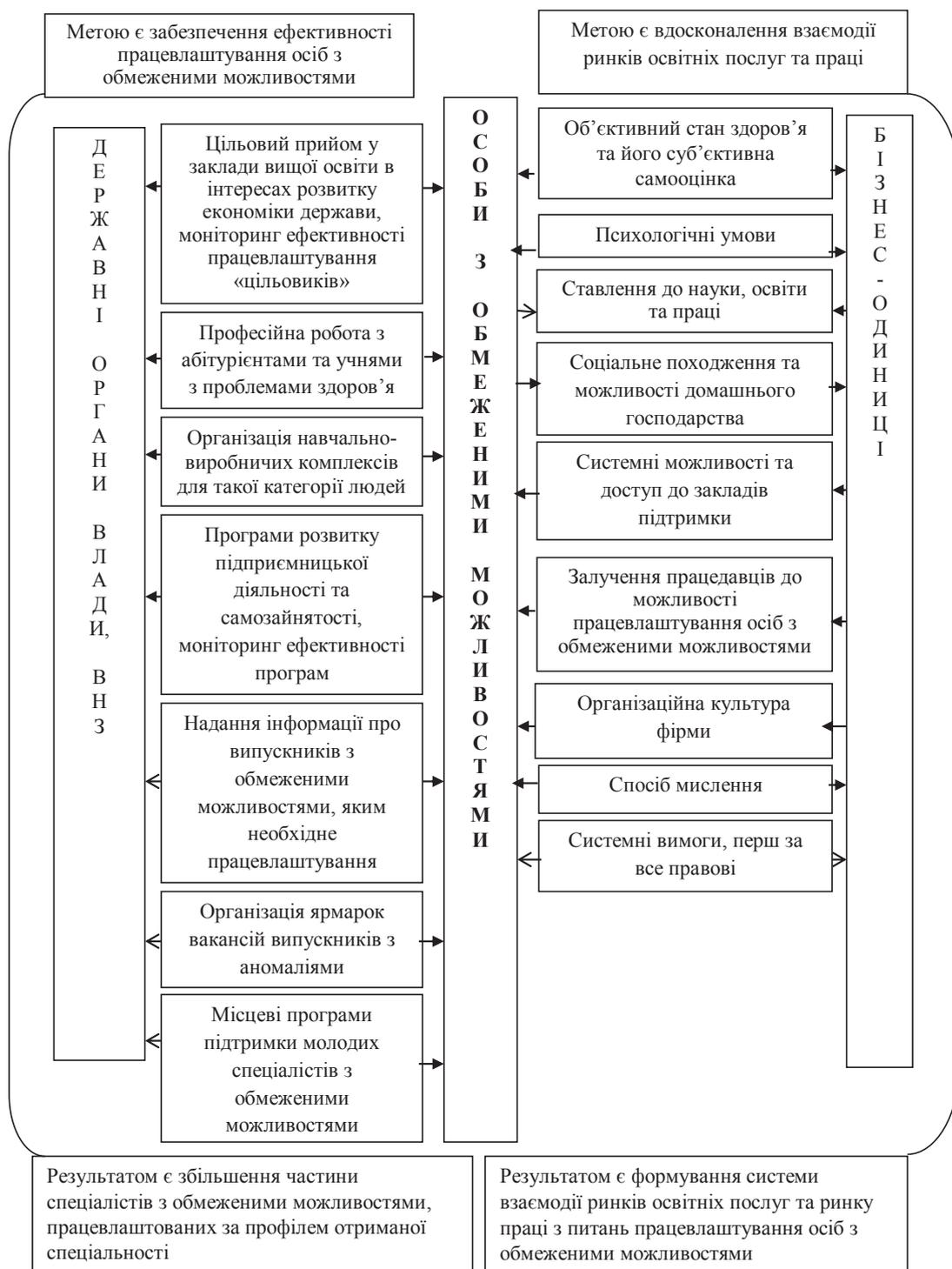
нес-одинацями (рис. 3). Згідно з рис. 3 визначені пріоритетні напрями роботи працедавців, установ і людей з обмеженими можливостями. Проте досягнення цілей є можливим за рахунок факторів, що мотивують працедавців, установи та людей з обмеженими можливостями.

Наприклад, мотивуючі фактори для професійної активізації людей з обмеженими можливостями можна узагальнити в такі блоки, як об'єктивний стан здоров'я та його суб'єктивна самооцінка (час придбання інвалідності, ступінь інвалідності, суб'єктивне ставлення до інвалідності, доказ неможливості виконувати роботу через стан здоров'я); психологічні умови (професійна самооцінка, сприйняття себе у суспільстві, особливості характеру); ставлення до науки, освіти та праці (переконання себе у власній винахідливості або неможливості виконувати роботу професійно з позиції віку, стану здоров'я або рівня інвалідності); соціальне походження та можливості домашнього господарства (підходи до виховання з боку родини до особи з аномаліями, економічна ситуація родини); системні можливості та доступ до закладів підтримки (реабілітаційно-медичний спосіб мислення щодо осіб з обмеженими можливостями, переконання в неможливості працевлаштування, архітектурні бар'єри, обов'язкова правова система щодо соціального забезпечення та працевлаштування).

Наступна група детермінант з боку бізнес-одинаць (працедавців) демонструє ті чинники, які мають найбільший вплив на схильність інвалідів до пошуку, прийому та продовження роботи, яка приносить дохід.

До таких чинників належать залучення працедавців до можливості працевлаштування осіб з обмеженими можливостями (пропозиція місць праці, особливо особам із легким рівнем інвалідності, працевлаштування осіб з інвалідністю на посадах, які вимагають низької кваліфікації, взаємозамінність робочих місць, фінансова ситуація фірми); організаційна культура фірми (рівень спеціалізації робочих місць, організація робочого часу, розміри фірми, адміністративні компетенції); спосіб мислення (побоювання додаткових витрат, побоювання адміністративних витрат, побоювання витрат, пов'язаних із залежностями працівників); системні вимоги, перш за все правові (недостатня інформація про осіб з обмеженими можливостями, недосконалість правового середовища, недостатня інформація про умови та можливості працевлаштування такої категорії осіб).

Група детермінант із боку державних органів влади демонструє ті чинники, які спрямовують, координують та контролюють роботу таких органів, розробляє, формує та подає обґрунтовані пропозиції стосовно визначення потреби щодо надання фінансової допомоги, цільової позики, дотацій роботодавцям на створення робочих місць для працевлаштування осіб з інвалідністю, забезпечення функціонування реабілітаційних установ для осіб з інвалідністю та дітей з інвалідністю відповідно до законодавства, фінансування заходів, спрямованих на фізкультурно-спортивну реабілітацію осіб з інвалідністю, фінансування витрат на професійну підготовку, підвищення кваліфікації

Рис. 3. Суб'єктний склад учасників професійної активізації осіб з обмеженими можливостями

та перепідготовку осіб з інвалідністю, а також інші заходи відповідно до законодавства, бере участь у розробленні та вдосконаленні актів законодавства у сфері соціального захисту та працевлаштування, зокрема створення робочих місць для осіб з інвалідністю [8].

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, дослідження, присвячені виявленню детермінант професійної діяльності інвалідів, свідчать про те, що ці заходи визначаються багатьма факторами, які виходять за межі та взаємодіють з різними сильними сторо-

нами. Це зумовлює те, що важко діагностувати ситуацію з цією категорією трудових ресурсів через складність проблеми, а також спланувати активізацію діяльності. Кількість чинників, що відповідають за прийняття рішень про професійну діяльність осіб з особливими потребами, настільки велика, що їх слід розглядати на індивідуальному рівні як окремих випадки. Це негативно впливає на ефективне планування діяльності та створення інструментів підтримки професійної діяльності людей з інвалідністю. Важко розробити набір рішень, які принесуть позитивні результати кожній особі, яка має посвідчення інвалідності. Група людей з інвалідністю внутрішньо відрізняється від ставлення до праці, психосоціальних та соціально-демографічних характеристик. Зовнішні детермінанти, такі як ситуація на ринку праці, ставлення працедавців, співробітників, батьків та опікунів, якість, доступність та ефективність інститутів та організацій, які підтримують професійну діяль-

ність цієї спільноти та освітніх установ, а також політика ринку праці, також мають вплив. На наш погляд, позитивний вплив на рівень професійної активації осіб з особливими потребами будуть спричинити інформаційна діяльність, яка спрямована на працедавців; організація інформаційної або медіа-кампанії, що інформує про можливості працевлаштування людей з інвалідністю; розвиток служб працевлаштування, консультування та професійне консультування; технічні консультаційні послуги. Очікуваними рішеннями працедавців, які матимуть позитивний вплив на їх готовність до працевлаштування працівників-інвалідів, є більші можливості для отримання субсидій, відшкодування та компенсації за працевлаштування інвалідів, збільшення можливостей та видів знижок і концесій. Підтримка професійної діяльності з боку держави має вирішуватися, охоплюючи всіх людей з обмеженими можливостями та влаштовуючи їх працедавців.

Список використаних джерел:

1. Barczyński A., Radecki R. Raport z badań. Identyfikacja przyczyn niskiej aktywności zawodowej osób niepełnosprawnych, Warszawa. 2008. 39 s.
2. Фахрадова Л. Проблемы социальной инклюзии инвалидов: опыт регионального исследования. *Проблемы развития территории*. 2016. Вып. 6 (86). С. 58–75.
3. Купалова Г., Лесько О. Зайнятість та професійна реабілітація осіб з обмеженими фізичними можливостями: проблеми і шляхи вирішення. *Україна: аспекти праці*. 2004. № 5. С. 4–11.
4. Коляденко Н. Проблеми надання соціальної допомоги особам з обмеженими можливостями. *Ринок праці та зайнятості населення*. 2007. № 1. С. 24–27.
5. Панченко В. Надання соціальних послуг особам з обмеженими фізичними можливостями. *Роботодавець*. 2005. № 11. С. 10–11.
6. Бабак О., Маліновська Н., Скаковська В. Методичний посібник з організації професійного навчання за робітничими професіями та його соціально-психологічного супроводу в умовах центрів професійної реабілітації інвалідів / за заг. ред. М. Авраменка. Київ : Університет «Україна», 2006. 112 с.
7. Sokołowska M., Ostrowska A. Socjologia kalectwa i rehabilitacji. Wybrane problemy, IFiS PAN, Warszawa, 1976. 132 s.
8. Фонд соціального захисту інвалідів. URL: <http://www.ispf.gov.ua/ShowPage.aspx?PageID=8>.

References:

1. Barczyński A., Radecki R. Raport z badań. Identyfikacja przyczyn niskiej aktywności zawodowej osób niepełnosprawnych, Warszawa. 2008. 39 s.
2. Fahradowa L. (2016). Problemy sotsialnoy inkluzii invalidov: opyt regionalnogo issledovaniya [Problems of social inclusion of the disabled: the experience of regional research]. *Problemy razvitiya territorii*, 6 (86), 58–75. (in Russian)
3. Kupalova H., Lesko O. (2004). Zainiatist ta profesiina reabilitatsiia osib z obmezhenymy fizychnymy mozhlyvostiamy: problemy i shliakhy vyrishennia [Employment and professional rehabilitation of people with disabilities: problems and solutions]. *Україна: аспекти праці*, 5, 4–11. (in Ukrainian)
4. Koliadenko N. (2007). Problemy nadannia sotsialnoi dopomohy osobam z obmezhenymy mozhlyvostiamy [Problems of providing social assistance to people with disabilities]. *Rynok pratsi ta zainiatosti naselennia*, 1, 24–27. (in Ukrainian)
5. Panchenko V. (2005). Nadannia sotsialnykh posluh osobam z obmezhenymy fizychnymy mozhlyvostiamy [Provision of social services to persons with disabilities]. *Robotodavets*, 11, 10–11. (in Ukrainian)
6. Babak O., Malinovska N., Skakovska V. (2006). Metodichnyi posibnyk z orhanizatsii profesiinoho navchannia za robitnychymy profesiiamy ta yoho sotsialno-psykholohichnoho suprovodu v umovakh tsentriv profesiinoi reabilitatsii invalidiv [Methodical manual on the organization of vocational

training in the labor professions and its socio-psychological support in the conditions of vocational rehabilitation centers for disabled persons] / za zah. red. M. Avramenka. Kyiv : Universytet «Ukraina». (in Ukrainian)

7. Sokołowska M., Ostrowska A. Socjologia kalectwa i rehabilitacji. Wybrane problemy, IFiS PAN, Warszawa, 1976. 132 s.
8. Fond sotsialnoho zakhystu invalidiv [Fund of social protection of invalids]. URL: <http://www.ispf.gov.ua/ShowPage.aspx?PageID=8>. (in Ukrainian)